

Naslov je provokativen. Zanj se je odločila novinarka avstrijskega dnevnika Die Presse, da bi (brez vprašaja) povzela srž monografije *Überregional, mehrsprachig, vernetzt: Die Literatur der Kärntner SlowenInnen im Wandel* (Nadregionalna, večjezična, omrežena: Literatura koroških Slovencev in Slovenec v preobrazbi), ki je pred nedavnim izšla pri avstrijski založbi Praesens. Gre za prelomno in z izjemno znanstveno akribijo zasnovano temeljno delo, katerega avtorji so: Felix Oliver Kohl, asistent za slovenščino na graški univerzi, Erwin Köstler, slovenist, prevajalec in raziskovalec literature, ki deluje na Dunaju, Andreas Leben, profesor za slovensko literaturo in kulturne vede na graški univerzi, in Dominik Srien, pesnik, prevajalec in raziskovalec literature na Inštitutu Roberta Musila Univerze v Celovcu. Obsežna monografija je sad raziskovalnega projekta, ki ga je financiral Avstrijski znanstveni sklad (FWF). Projekt se je izvajal na graški univerzi, vodil ga je Andreas (Andrej) Leben.

Monografija neizpodbitno razkriva, da je koroško slovensko literaturo v zadnjih treh desetletjih zajel močan val preoblikovanj in sprememb, ki spravlja v krizo stare klasifikacije ter stalnost in varnost, ki ju te želijo predstavljati. Že junija 2016, ob začetku projekta, sta se Erwin Köstler in Andrej Leben v okviru Historičnega seminarja Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Ljubljani spraševala: »Kako danes opisati literaturo koroških Slovencev? Ali za opis te literature še zadostujejo narodnostni in na manjšinski jezik usmerjeni koncepti [...] Kam spada ta literatura, ki je očitno ni mogoče enostavno prišteti slovenski književnosti, ko se v ravno najbolj izstopajočih primerih izmika jezikovnemu kriteriju, nemški pa tudi ne, ker je vendar umeščena v neki drugačni kulturni sferi? In če torej ne razpolagamo z jasnim merilom, ki bi nam poleg etnične pripadnosti in jezika piscev dovolil jasno opredelitev: na kateri kriterij se lahko opiramo pri opisu njihove današnje literarne produkcije?«

»Manjšinsko« versus »večinsko«?

Prav tu pa je izhodišče drugega, novega modela razmišljanja o koroški slovenski literaturi, nacionalnem, narodnostnem, a tudi identiteti in kulturi. Ta model literature (in nobenega od teh pojmov) ne jemlje kot nekaj a priori danega, pridobljenega, samosvojega, lastnega, kot merilo ali podlago, temveč jo jemlje kot nekaj prepreženega z dvo- in večjezičnostjo, z razliko in protislovjem. Tu ne gre za pristop k literaturi, ki nastaja iz primerjave in razlikovanja z drugim, temveč za pristop, ki sam temelji na integriranju razlik, na možnosti literarnega prestopa v drug, »tuj«, še zlasti pa v večinski jezik, na sobivanje dveh ali več jezikov, dveh ali več narodnostnih identitet, tudi v enem subjektu ali v enem prostoru, ne da bi se te v protislovnosti izpodbijale in izničile. Avtorji poleg tega zaznavajo nove in povsem različne oblike slovensko-nemške literarne interakcije, ki prehajajo druga v drugo in se širijo v sosednja in druga, tudi virtualna, okolja.

V tem smislu so izoblikovali koncept »nadregionalnega literarnega interakcijskega prostora«, ki ga v navezavi na teoretike »prostorskega obrata«, še zlasti Lefebvra, Lotmanovo kulturno semiotiko in polisistemsko teorijo Even-Zoharja, ne opredeljuje kot geografsko določljivi prostor, temveč kot prostor, ki je izgubil lastnost omejevanja in zamejevanja. Pojav asociirajo s pojmom »omrežje«, o katerem je njegov utemeljitelj Berners-Lee upravičeno zapisal, da gre bolj za socialno kot za tehnično kreacijo: namenjena je ljudem, da skupno delujejo. Ali v danem primeru, da skupno producirajo, reproducirajo in transformirajo prostor. Takoj izgine videz, da se to dogaja v nekakšni idealni, poenoteni sferi (= literaturi) in da je modus tega dogajanja ohranjanje, torej reprodukcija istega ali zelo sorodnega.

Ta videz podkrepljuje ugotovitev, da se v ta prostor vse bolj vključujejo tudi nelo-slovenski pisci. Avtorji med drugimi nava-

Ob izidu monografije o literarnem ustvarjanju koroških Slovencev in Slovenec

Nobene »manjšinske literature« več?

Levo avtorja Andrej Leben in Erwin Köstler, zgoraj naslovnica nove monografije in dva izmed obravnavanih pisateljev – Maja Haderlap in Florjan Lipuš

BIANCA SIEBERER, ARHIV

jajo mladega nemškega pisatelja Kevin Vennemana, ki je v svojem romanu *Mara Kogoj* (2007) obravnaval nacistični pokol na Peršmanovi domačiji in ob tem omogočil pronicljiv vpogled v kolektivno potvarjanje travmatičnega spomina. Več dramskih tekstov, ki se prav tako nanašajo na čas nacizma, koroško identiteto in konfliktno zgodovino sožitja, je napisal tudi Bernd Liepold-Mosser, roj. 1968 v Grebinju, in nekatere med njimi v kooperaciji s Slovensko prosvetno zvezo v Celovcu ter profesionalnimi igralci iz Avstrije in Slovenije tudi režiral. Na gledališki oder v Beljaku je postavil tudi Handkejevo dramo *Še vedno vihar* (slov. prevod 2011). Handke v njej tematizira zgodbo o koroških partizanih, ki se je je lotil s prepričanjem, da je lahko poučna za ves svet. Da bi podčrtal avtobiografskost in »generacijsko nit« te zgodbe, je vanjo vnašal tudi slovenski jezik (Handkejeva mati je bila koroška Slovenka), ki se ga sam sicer ni nikoli naučil, vendar delno pričul, poleg tega je vse življenje nosil s seboj njegove idiomatske drobce.

Maja Haderlap in/ali Florjan Lipuš?

Pomenljivo je, da se je sočasno z Handkejevim dramskim tekstom pojavil še en velik tekst na to temo, in sicer roman Maje Haderlap *Angel pozabe* (2011), ki ga je avtorica izvirno napisala v nemščini, vendar, kot ugotavljajo avtorji monografije, slovenski jezikovni elementi tudi v njem igrajo pomembno vlogo – kot jezik babice

in spomina na čas nacizma in druge svetovne vojne. Nesporno iz romana tudi izhaja, da je slovenščina pripovedovalkina materinščina. Kljub temu je pisatelj Florjan Lipuš v svojem delu *Poizvedovanje za imenom* (2013) njen roman označil kot znak narodnega in jezikovnega odpadništva, tj. prestopa v »zgornji jezik« (nemščino). Menil je, da gre slovenščina v izgubo že pri nadarjenih intelektualcih in ustvarjalcih, ki bi jo lahko ohranjali. Njegov opomin – natančneje: opomin prvoosebne pripovedovalca Tjaža – je zelo oster: »Jezik plačujemo z ničimer drugim, jezik

Posebej izstopajoča odlika knjige je, da na teoretsko in metodološko inovativen, predvsem pa tudi na sistematičen način omogoča vpogled v sodobno literarno prakso na Koroškem, ki tako kljub izraziti razvejanosti in kompleksnosti, postane oprijemljiva

plačujemo z jezikom.« Takole se nadaljuje: »Predniki so vsi trpeli, v zgornjem jeziku so jih topli, jim ukradli dom in prostost, vzeli osebnost in ugled. Prestali so taborišče, se vrnili živi, zdaj jih tepejo in jim kradejo potomci« (Lipuš, str. 58).

Avtorji monografije v zvezi z Lipuševim »polemično-kritičnim dialogom« z Majo Haderlap, ki ga tudi predstavijo, sklepajo, da stoji vsak od njiju za točno določeno paradigmo literarnega ustvarjanja: pisatelj za odločno vztrajanje pri slovenščini kot literarnem jeziku, pisateljica (in pesnica) za legitimnost literarnega

prestopa v nemščino. Ob tem se vzdržujejo vsakršnega vrednostnega lestvičenja njunih drž, pač pa ju osvetljujejo skozi izjemno koncizno in precizno analizo literarnih interakcij, ki presejajo nacionalnost in manjšinskost svojega prostora in aktivno posegajo v svetovno mrežo literarnega dogajanja.

Prelom v smeri dvojezičnega pisanja, tj. pisanja tudi in mestoma zlasti v nemškem jeziku, se je po njihovem zgodil od začetka devetdesetih let naprej. Gre za čas po ukinitvi revije Mladje, ki je sovpadal s pospešenimi procesi globalizacije in razpadom Jugoslavije. Pomenljivo je, da se je ta prelom začel s »postlipuševsko« generacijo avtoric in avtorjev, rojenih okoli leta 1960 (ob Maji Haderlap npr. Fabjan Hafner, Jani Oswald, Rezka Kanžian, Janko Ferk). S kančkom ironije bi bilo mogoče reči, da so ga inavgurirali Lipuševi »potomci«. Generacijo kasneje je stopil na plano nov tip pišočih (npr. Stefan Feinig, Elena Messner, Dominik Srien, Nikolaj Efendi, Alexander Micheuz), ki se gibljejo od začetka pretežno v nemško govoreči literarni javnosti, pogosto pa tudi v »tranzitnih conah« vsaj začasnih migracij in mobilnosti. Gre za avtorje, ki pišejo nemško ali tudi nemško in slovensko in niso preokupirani z manjšinsko literarno prakso na Koroškem. To ne pomeni, da bi se ograjevali od svojega »izvora«, pomeni pa, da se zavedajo, da so imaginariji pripadanja, vključno z literaturo, s katero se povezujejo, spremljivi, predvsem pa so *relacijski* in prehodni. V tem kontekstu avtorji obravnavajo tudi pojav pišočih iz Slovenije, ki so si izbrali Koroško kot

(začasno) bivanjsko središče. Amina Majetić (*1991), po starših Bosanka, in Aljaž Pestotnik (*1994) sta se na primer rodila na Jesenicah. Oba nastopata v javnosti kot koroška slovenska avtorja.

Živa, raznolika, prodorna

Iz monografije jasno izhaja, da se je literarna produkcija koroških Slovencev razbremenila narodnoidentifikacijske vloge in ji ni mogoče več pripisovati ekskluzivne povezanosti s posamezno razsežnostjo skupinske ali individualne identitete. Na-

sprotno. Mnogo indicov govori v prid predpostavki, da je pogosto neposredno univerzalna po svoji govornici, pa čeprav se konkretno vselej pojavi na določenem prostoru in v določenem času, kjer se spletejo razmerja med avtorjem, okoljem in njegovim delom.

Monografija izkazuje literaturo koroških Slovencev kot izjemno živo, stilno in vsebinsko raznoliko, in prodorno. Če je Fabjan Hafner osemdeseta leta označil kot »zlato desetletje« koroške slovenske literature, potem je po analizah avtorjev po letu 2010 »nedvomno sledilo desetletje, v katerem je literatura koroških Slovencev – bodisi v nemščini ali v slovenščini, v izvorniku ali v prevodu – s strani literarnih centrov doživela toliko pozornosti in simbolnega priznanja, kot še nikdar prej«. Mogoče je reči, da je z njenimi najprodornejšimi dosežki zasedla celo trajno mesto v svetovni književnosti. Nedvomno so k temu veliko prispevali avtorji, kot so Handke, Lipuš in Haderlap, veliko, če ne kar ključno vlogo pa je odigrala tudi »institucionalna in medialna infrastruktura dvojezičnega polja«, ki so jo avtorji skrbno evidencialno in enciklopedično opisali na skorajda 60 drobno tiskanih straneh.

Kolikor pa je literatura koroških Slovencev uspešna v svetu, to ni spriču uveljavljanja »nacionalnosti/narodnosti« ali kakšnih avtohtonih vrednot, marveč, nasprotno, kolikor je njeno sporočilo v svetu dojet kot kakovostno in univerzalno. Sem gre prišteti tudi literaturo avtorjev, ki pišejo le v slovenščini. Med njimi je Cvetka Lipuš, ki jo zaznamujejo kar trije geografski in jezikovni prostori (nekateri pišejo o njej celo kot o avstrijski pesnici slovenskega rodu, ki je nekaj časa živela v Ameriki). Poezijo piše v slovenščini zato, ker ta seže, kot pravi, »do najglobljih plasti moje zavesti, do mej izrekljivega«.

Precej raziskovalne pozornosti posveča knjiga tematiki spomina kot »paradigmi literarne komunikacije«, ki prihaja do izraza v velikem in še naraščajočem številu (klasičnih) pričevanj in spominov, a tudi v avtobiografsko zaznamovanih literarnih delih (še zlasti pri Lipušu in M. Haderlap, a tudi pri drugih koroških literatih). Gre za dela, ki se težično osredinjajo na nacistično nasilje, pregon in upor. Največ sodelovanja med slovensko pišočimi in drugimi avtorji in akterji je, tako poudarek monografije, prav na teh področjih – področjih, ki jih je po Soshani Felman mogoče imenovati »testimonialni diskurz«. Podobno kot avtorji monografije tudi Felman v knjigi *Crisis of Witnessing* naglašala komunikacijski, še zlasti pa apelativni element tega diskurza, o katerem se zdi, da je med obravnavanimi koroškimi avtorji, ne glede na to, v katerem jeziku pišejo, deležen skorajda splošnega konsenza: »Pričati«, tako Felman, »ne pomeni preprosto pripovedovati, temveč tudi obvezati sebe in druge: prevzeti odgovornost za zgodovino ali resnico nekega dogodka, za nekaj, kar po definiciji presega osebnost, ker ima splošno vrednost in posledice.«

Monografija, še zlasti pa tudi literatura koroških Slovencev, v tem smislu odpira tudi prostor za pričevanje o nečem, kar je »travmatično«, kar neposredno ni mogoče izreči oziroma je mogoče izreči le prek ovinka ali odklona (klinamen) in fragmentarno. Posebej izstopajoča odlika knjige pa je, da na teoretsko in metodološko inovativen, predvsem pa tudi na sistematičen način omogoča vpogled v sodobno literarno prakso na Koroškem, ki tako kljub izraziti razvejanosti in kompleksnosti, postane oprijemljiva. Gre hkrati za temeljno in prelomno knjigo, ki predstavlja obetaven odmik od dotlej znanega in »našega«.

Marija Jurić Pahor